

4. TREKBEWEGINGEN BIJ BOERENZWALUWEN

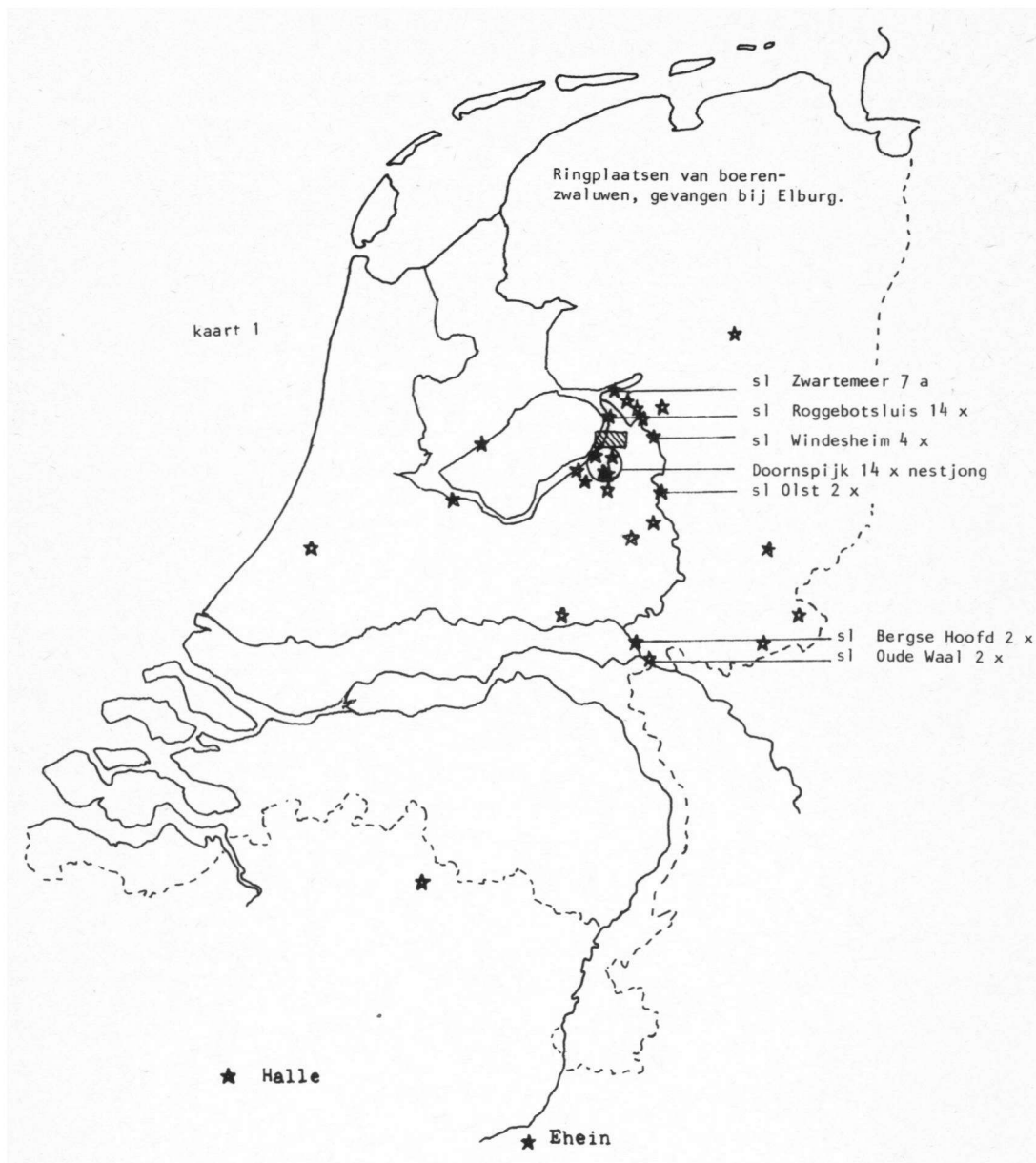
In het hiernavolgende wil ik proberen aan de hand van door mij geringde of gevangen boerenzwaluwen een beeld te geven van de bewegingen en de trek van deze vogels. Mijn ringgebied (gearceerd aangegeven op de kaartjes) omvat een gebied van + 10 bij 5 km, liggend in de gemeenten Oldebroek en Elburg. In dit gebied heb ik tussen 1970 en 1982 4.953 nestjongen van boerenzwaluwen geringd, terwijl ik op een slaappleats bij Elburg gedurende dezelfde periode 15.596 zwaluwen kon ringen, bij elkaar 20.549 boerenzwaluwen. De gegevens zijn, behalve die uit Afrika, afkomstig uit een beperkt gebied en zullen niet opgaan voor geheel Nederland. Toch krijgt men wel een indruk over de verplaatsingen bij deze vogels. We zullen achtereenvolgens de slaaptrek, de herfsttrek en de voorjaarstrek bezien.

De slaaptrek.

Boerenzwaluwen broeden meestal 2 x per seizoen. Als de jongen van het eerste broedsel uitgevlogen zijn, begint het wijfje opnieuw te leggen. Waar blijven echter de eerste jongen?

Deze leiden tot de herfst een zwervend leven, waarbij ze vaak vrij ver weg gaan. Slapen doen ze dan, vaak in grote groepen van soms wel enkele tienduizenden vogels of meer, in rietvelden en rietzomen langs meren en rivieren. Vanaf ongeveer 2 uur voor zonsondergang komen op zo'n plaats van alle kanten zwaluwen aanvliegen om, als de zon al onder is gegaan, een plekje op een rietstengel te zoeken. Zo'n slaappleats biedt natuurlijk een prachtige gelegenheid, daar zwaluwen te vangen en te ringen. Meerdere ringers op verschillende plaatsen in Nederland doen dit en op deze manier worden duizenden zwaluwen van een ring voorzien.

In juli en augustus bestaat de vangst dan vooral uit jonge vogels van het eerste broedsel en ook mannetjes die van de broedplaats naar de slaappleats gaan en 's morgens terug vliegen. Deze slaaptrek vertonen de wijfjes ook als de jongen in het nest al groot zijn en niet meer verwarmd behoeven te worden. Als voorbeeld hiervan een op de slaappleats te Elburg geringde oude vogel die 3 dagen later in een schuur te Oldebroek gevangen werd terwijl daar nestjongen gevoerd

werden (afstand slaappleats-nestplaats + 6 km).

Veel zwaluwen worden al geringd als ze nog in het nest zitten, als nestjong. Op die manier kan men precies de herkomst nagaan en ik vang jaarlijks tientallen door mij in het nest geringde jongen uit het ringgebied terug op de slaappleats. Ook volwassen vogels, in voorgaande jaren als nestjong in het ringgebied geringd, worden hier teruggevangen, zodat men mag aannemen dat deze vogels broeden in de omgeving.

De "omgeving" is dan het gebied rond de slaappleats binnen een straal van 10 - 15 km. Een mooi voorbeeld hiervan is een als nestjong op 19-6-1976 te Oldebroek geringde zwaluw die op de slaappleats te Elburg werd teruggevangen op 4-9-1981, na ruim 5 jaar!

Wat later in het seizoen, in augustus en september, komen er weer vogels bij van het tweede broedsel en oude vogels die klaar zijn met broeden. Het aantal jonge vogels is echter het grootst, zo'n 90%.

Tijdens deze maanden zwerven vooral jonge vogels overal heen, wat blijkt uit de terugmeldingen van de geringde zwaluwen.

Op kaart 1 hiernaast staan aangegeven de plaatsen van herkomst van al geringde boerenzwaluwen, gevangen te Elburg.

Deze meldingen kan men verdelen in 2 groepen:

1. als nestjong geringd
2. als volgroeid op een andere slaappleats geringd.

De verschillende slaappleatsen zijn op het kaartje aangegeven.

Het blijkt dat de vogels al zwervend verschillende slaappleatsen gebruiken. Vooral eerste-jaars vogels doen dit. Opvallend hierbij is dat er vaak in noordelijke richting gezworven wordt voor de eigenlijke herfsttrek begint.

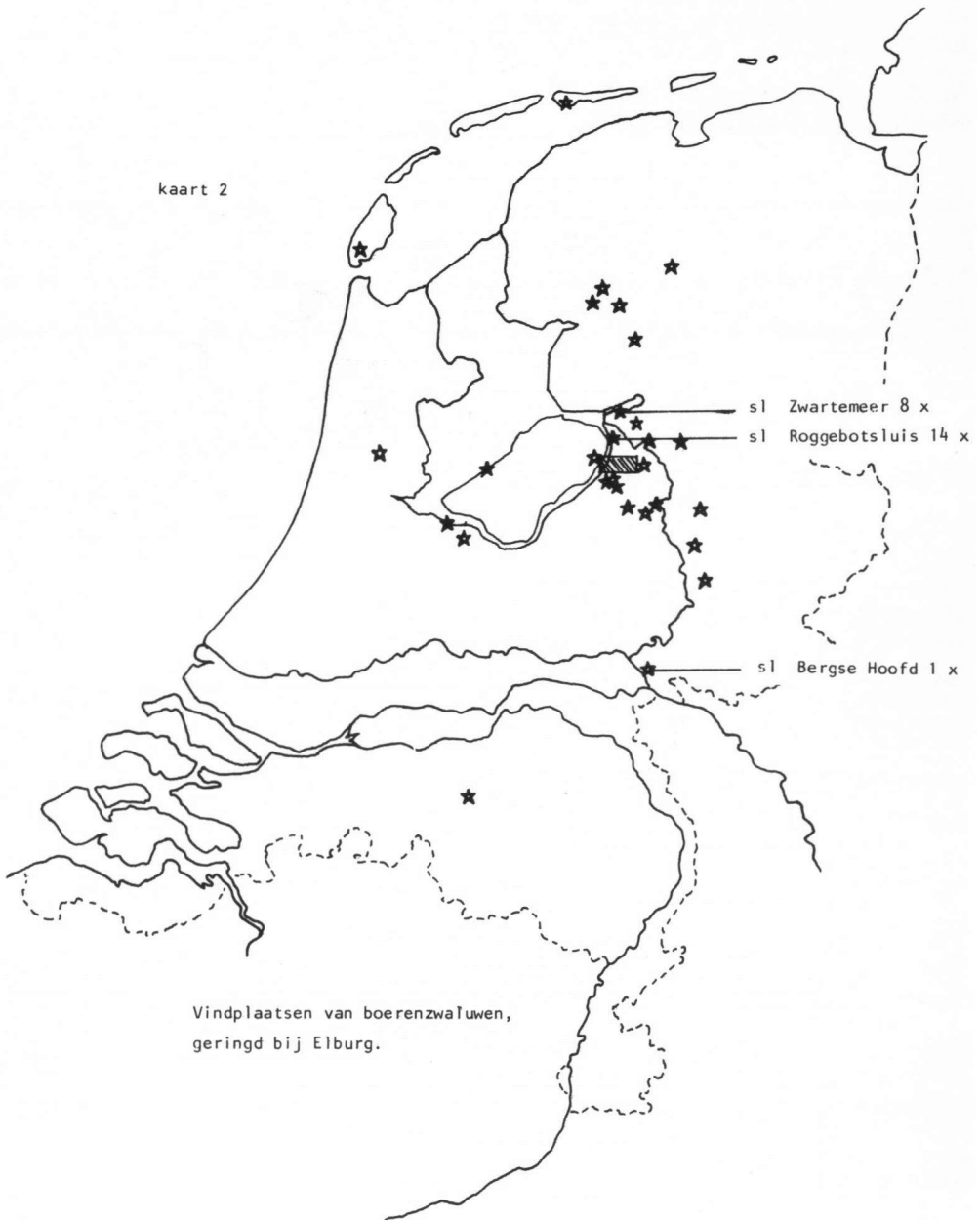
Ook hiervan een mooi voorbeeld: een 1e-jaars boerenzwaluw, geringd op 24-9-1979 op een slaappleats bij Retie, België, werd op 1-10-1979 nog te Elburg gecontroleerd. De andere in België geringde zwaluwen (1 te Halle, 3 te Ehein) zijn in daaropvolgende jaren in het ringgebied aangetroffen. Hiervan broedden er 2 in gebouwen en 2 werden gevangen op de slaappleats. Waarschijnlijk zijn dit dieren die, na op de herfsttrek daar te zijn geringd, het volgende jaar hun gebied van herkomst hebben opgezocht.

De meeste andere meldingen betreffen als nestjong geringde vogels. Op een enkele uitzondering na zijn dit vogels, afkomstig uit de oostelijke helft van Nederland, de meesten vrij dicht uit de buurt.

Uit het gebied rond Doornspijk bijvoorbeeld (z.w. van het ringgebied) komen 14 als nestjong geringde zwaluwen.

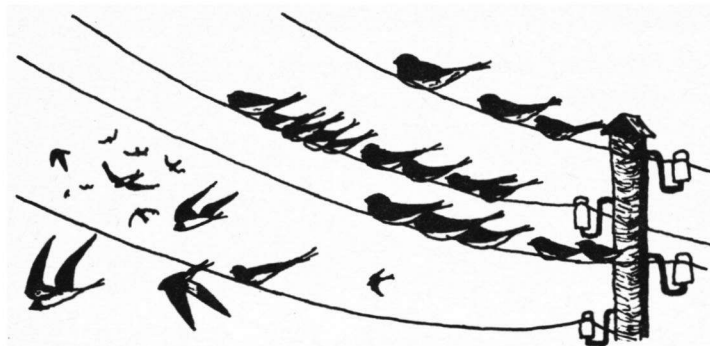
Waar de in het ringgebied geringde vogels teruggevonden zijn ziet men op kaartje 2. Ook hier zien we het gebruik van andere slaappleatsen. De overige terugmeldingen (buiten de slaappleatsen) zijn echter meestal van een andere aard dan die van de vorige kaart. Daar betrof het vooral als nestjong geringde vogels. Op kaart 2 zijn het meestal doodgevonden of verongelukte zwaluwen.

kaart 2

Vindplaatsen van boerenzwaluwen,
geringd bij Elburg.

Op beide kaarten zien we echter duidelijk dat de zwaluwen trekken via het IJsseldal, en dat slechts enkele vogels in West-Nederland gevonden zijn. Opvallend is, dat er bijna geen in Elburg geringde vogels in hetzelfde seizoen in Noord-Nederland aangetroffen zijn. Op 1 uitzondering na (1 ex. dood te Ossenzijl na 21 dagen) zijn de andere 6 vondsten allemaal zwaluwen die in daaropvolgende jaren daar in het broedseizoen dood aangetroffen zijn. Waarschijnlijk zijn dit jonge vogels uit Friesland en het Waddengebied geweest die op hun trek naar het zuiden te Elburg geringd zijn.

De herfsttrek.

In september beginnen de zwaluwen weg te trekken. Hun aantal daalt dan snel en na de eerste week van oktober zijn vrijwel alle zwaluwen verdwenen. De boerenzwaluw is een dagtrekker, d.w.z. dat hij alleen bij daglicht trekt. In losse groepen vliegen ze al voedsel zoekend naar het zuiden, waardoor hun treksnelheid niet groot is. De trekrichting van de boerenzwaluw is bijna zuid (ongeveer z.w. ten z.), dit in tegenstelling tot de meeste andere vogels, die een zuid-westelijke trek vertonen.

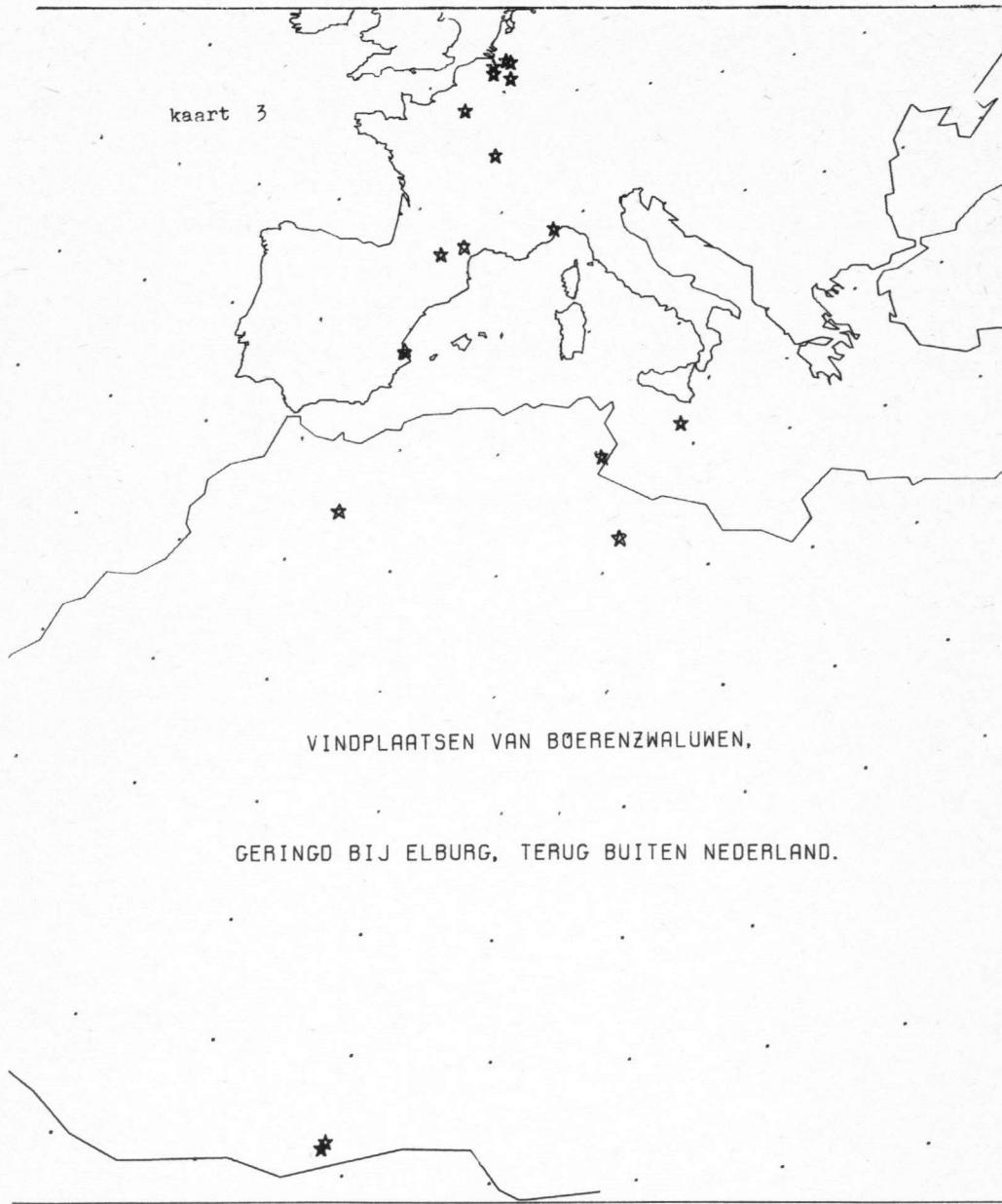
In België zijn ook een aantal ringers werkzaam die grote aantallen zwaluwen vangen, en die daarbij ook in Nederland geringde vogels vangen. Verreweg het grootste deel van deze vogels werden in de maand september daar gevangen. Bij het plaatsje Ehein in de omgeving van Luik worden op een slaapplek jaarlijks zo'n 16.000 boerenzwaluwen gevangen! Hieronder bevinden zich ook Nederlandse vogels, voornamelijk afkomstig uit oostelijk Nederland. Hierbij waren tot nog toe 8 zwaluwen uit mijn ringgebied.

De heer Westra, die op een slaapplek bij Zevenaar (Gld) ringde, ontving eveneens verschillende terugmeldingen uit Ehein, zodat het waarschijnlijk lijkt dat de oost-Nederlandse boerenzwaluwen via het IJsel- en Maasdal zuidwaarts trekken.

Na België komen er meldingen uit Frankrijk en Spanje, dan houdt het meestal op. Op kaartje 3 ziet U de vindplaatsen van in Elburg geringde boerenzwaluwen buiten Nederland.

De trek gaat door Midden-Frankrijk naar het Middellandse Zeegebied waar de zuidwaartse richting afgebogen wordt in een zuidwestelijke. Deze stuwung ontstaat doordat het grote wateroppervlak de vogels afschrikt, waardoor ze de kust blijven volgen. Via de Middellandse Zeekust van Spanje verlaten de zwaluwen Europa.

kaart 3

VINDPLAATSEN VAN BOERENZWALUWEN,

GERINGD BIJ ELBURG, TERUG BUITEN NEDERLAND.

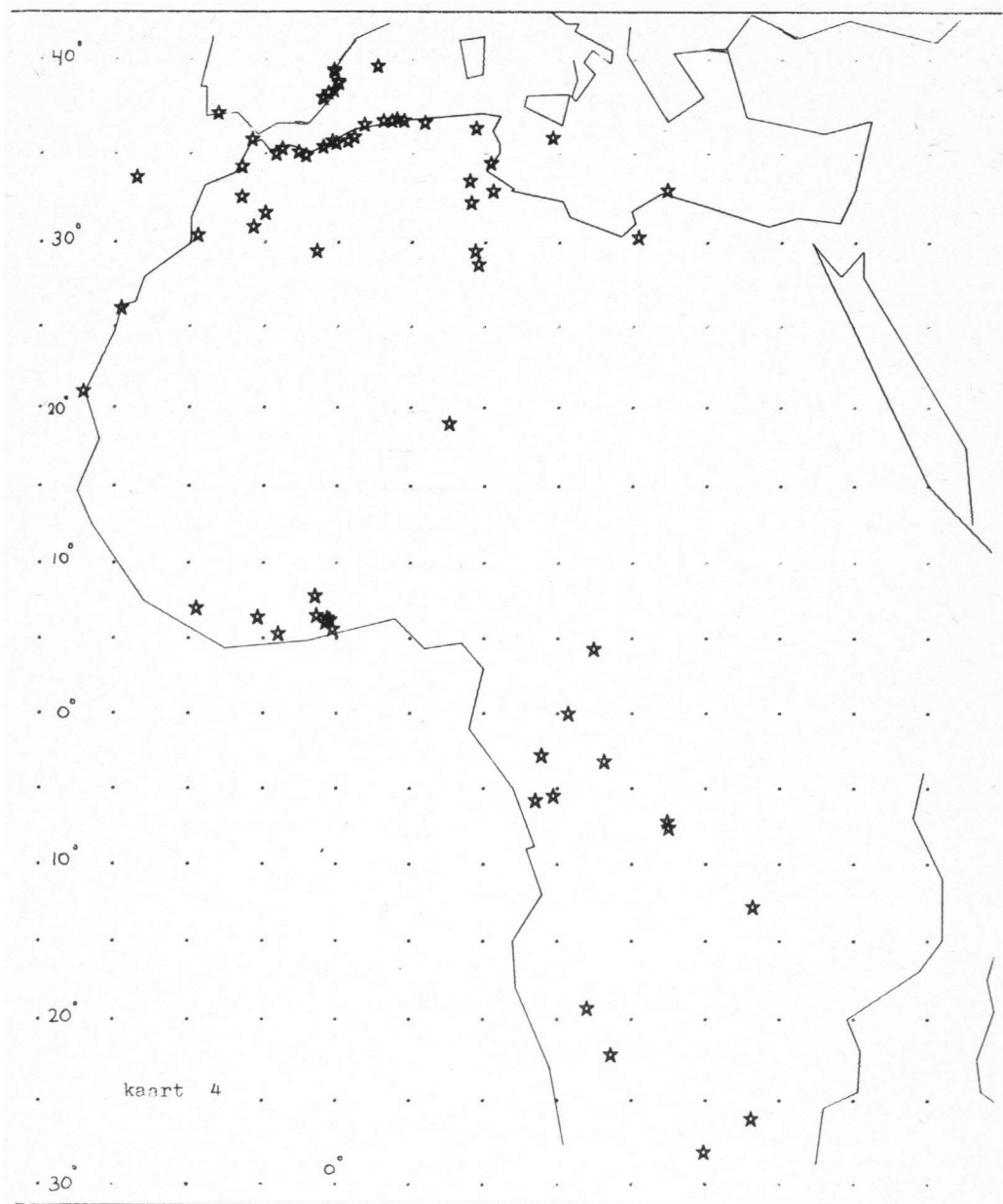
Het werelddeel Afrika is dun bevolkt en dan is de kans dat een zwaluw gevangen of gevonden wordt zeer klein. Toch gebeurt dit zo nu en dan, zodat we ongeveer een beeld krijgen van waar ze blijven: zie kaart 4.

Om de zwaluwen op hun tocht door Afrika te kunnen volgen zijn in het staatje hieronder alle terugmeldingen van kaart 4 in chronologische volgorde gezet met erbij de landen van waaruit de vondsten afkomstig zijn. (opgave per 1-2-1982)

	jul	aug	sep	okt	nov	dec	jan	feb	mrt	apr	mei	jun
Spanje	1	1	2	2	1				1	1		
Portugal			1									
Marokko			1	1				1		4	4	
Algerije			2	4					1	4	3	
Tunesië			1							2	2	
Libië										1	1	
Malta										1		
Madeira											1	
Spaanse Sahara											1	
Mauretanië				1								
Liberia									1			
Ivoorkust						1	1					
Ghana					1	1	2		1	1		
Niger			1									
Centr. Afr. Rep.				1								
Kongo						1						
Gabon					1							
Zaïre				2	2		1		1			
Zambia						1						
Namibië						2						
Zuid Afrika					1	1						

Van alle in aug. en sept. door mij bij Elburg geringde boerenzwaluwen zijn er 10 rond de Middellandse Zee en in Afrika teruggevonden; hieronder volgen de gegevens (zie ook kaart 3):

- op 14 okt. ?? te Saint-Girons, Zuid-Frankrijk doodgevonden op een vliegveld.
- op 10 okt. 1974 te Montouliers, Zuid-Frankrijk dood gevonden in een voliëre.
- op 5 nov. 1976 te Oliva, Valencia, Spanje geschoten.
- op 14 jan. 1982 te Asamama, Kwabeng, Ghana ziek of gewond gevonden.
- op 10 apr. 1981 te Akwatia, Ghana dood gevonden.
- op 19 apr. 1974 te Smara, Mahares, Tunesië levend gevonden en weer losgelaten.
- op 13 apr. 1982 te Dehibat, Tunesië gevangen en gedood.

GERINGD IN NEDERLAND; TERUG IN AFRIKA EN MIDDELLANDE ZEEGEBIED.

op 15 april 1979 te Mriehel, Malta geschoten.
 op 5 mei 1975 te Varrazo, Savona, Italië dood gevonden.
 op 10 mei 1982 te Kenodsa, Algerije dood gevonden.

Vanuit Spanje gaan de boerenzwaluwen dan via Algerije-Marokko door Afrika naar het zuiden. Waarschijnlijk trekken ze dwars over de Sahara (septembermelding uit Niger, oktobervondst uit de Centraal-Afrikaanse Republiek). Er zijn echter te weinig terugmeldingen uit dit uiterst dun bevolkte gebied om dit met zekerheid te kunnen bevestigen. Sommige van de vogels volgen echter de westkust (oktobervondst in Mauretanië).

Ten zuiden van de Sahara gaat de trek via Ghana (1 novembermelding) en de landen in westelijk Zuid-Afrika (Kongo 1 x dec, Gabon 1 x nov) zuidwaarts tot in Namibië en Zuid-Afrika.

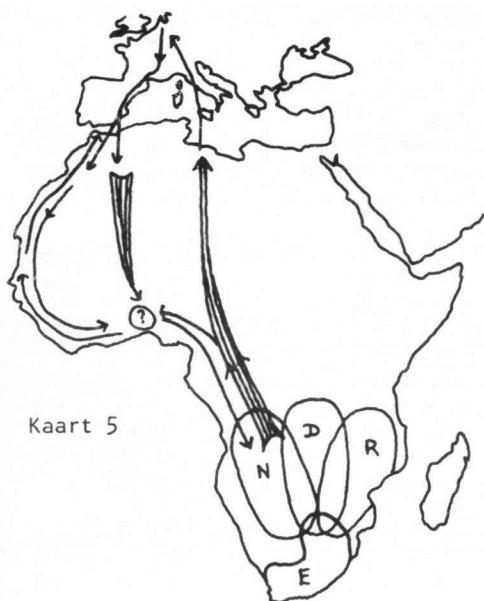
Waar precies het winterkwartier van onze zwaluwen ligt is moeilijk nauwkeurig aan te geven. Waarschijnlijk ligt dat in het gebied wat de volgende landen bevat: Zaïre (2 x okt, 2 x nov, 1 x jan, 1 x maart), Zambia (1 x dec.) Namibië (2 x dec) en Zuid-Afrika (1 x nov, 1 x dec). Dat sommige vogels daar al vroeg arriveren zien we aan de 2 oktobermeldingen uit Zaïre: allebei op 5 oktober daar al bemachtigd.

Van ongeveer november tot en met februari blijven ze in hun wintergebied. Komen "onze" boerenzwaluwen waarschijnlijk niet verder dan het noordelijk deel van de Republiek Zuid-Afrika, Engelse zwaluwen overwinteren nog zuidelijker, tot in het uiterste zuiden ervan (zie kaartje 5). Uit dit gebied zijn enkele honderden Engelse boerenzwaluwen teruggemeld. Deze streken zijn veel dichter bewoond en we zien dat het aantal terugmeldingen aanzienlijk hoger ligt! Typisch is wel dat de overwinteringsgebieden niet hetzelfde zijn. We zien dat ook bij boerenzwaluwpopulaties uit andere Europese landen: de Duitse zwaluwen gebruiken het midden van zuidelijk Afrika terwijl de Russische vogels in het oostelijk deel schijnen te verblijven.

Afwijkend van dit patroon zijn 5 wintermeldingen uit Ghana en Ivoorkust (resp. 1 x dec. en 2 x jan. uit Ghana en 1 x dec, 1 x jan. uit Ivoorkust). Deze vogels kunnen echter ziek of verzwakt zijn geweest en daar zijn achtergebleven. Als vindgegevens van deze 5 vogels stond vermeld: 1 x ziek of gewond gevangen, 1 x levend gevangen in val, 3 x geschoten.

Zou misschien een klein deel van de zwaluwen hier overwinteren en heen en terug de kustlijn rond noordelijk West-Afrika gebruiken als trekroute? Deze veronderstelling zou wel passen in het beeld van de voorjaarsmeldingen uit Ghana (1 x maart, 1 x april), Liberia (1 x maart) Madeira (1 x mei), Marokko (1 x febr, 4 x april, 4 x mei) en Spanje (1 x maart, 1 x april).

Kaart 5

Trekroutes van Nederlandse boerenzwaluwen en het vermoedelijke overwinteringsgebied van deze vogels uit:

N = Nederland

D = Duitsland

R = Rusland

E = Engeland

De voorjaarstrek.

Deze begint ongeveer eind februari-begin maart en gaat ongeveer dezelfde weg terug, nu in noordelijke richting. Het grootste gedeelte steekt weer de Sahara over en komt in Noord-Afrika (Algerije-Tunesië-Libië) weer bij de Middellandse Zee, echter meer oostwaarts dan tijdens de herfsttrek. Voorjaarsmeldingen komen uit Algerije (1 x maart, 4 x april, 3 x mei), Tunesië (2 x april, 2 x mei) en Libië (1 x april, 1 x mei). Meestal zijn dit vogels die daar, na de enorm lange en vermoeiende Sahara-oversteek, verzwakt of uitgeput in handen van mensen vallen.

Het blijkt dat veel boerenzwaluwen in april en ook nog in begin mei het Middellandse Zeegebied passeren op weg naar Nederland. Via Malta en Italië komen deze vogels Europa binnen om hun broedgebieden weer op te zoeken.

Tezelfdertijd zijn er echter al heel wat bij ons gearriveerd. Een klein deel volgt, zoals al gezegd, op de terugweg de westelijke kust rond Afrika en komt bij Spanje weer Europa binnen.

Uit het geheel blijkt dat er nog veel vraagtekens blijven over het leven van de boerenzwaluw.

Tussen 1911 en 1980 zijn er in Nederland 218.040 geringd. Daarvan zijn er slechts 59 uit Afrika teruggemeld!

Van de leeftijd van boerenzwaluwen weten we dat ze 4 - 5 jaar oud worden als het een beetje meezit. Het oudst tot nu toe werd een vogel die 8 jaar + 1 mnd. (terugmelding v. Dhr. Westra) de ring droeg. Er zullen nog heel wat vogels geringd en teruggevonden moeten worden voor we precies weten hoe de vork in de steel zit.

Met dank aan het Vogeltrekstation - Arnhem te Heteren voor het beschikbaar stellen van hun gegevens.

B. v.d. Brink

Geraadpleegde literatuur:

Chris Mead - Bird ringing.

P.J. Bakker, B.J. Speek - Boerenzwaluwen op slaappleatsen.